

UOT 78.03

NURAY BƏKTAŞI*

NAXÇIVAN MUSIQİ MƏDƏNİYYƏTİNİN İNKİŞAFINDA
MƏMMƏD ƏLƏKBƏROVUN ROLU

Məqalədə respublikanın əməkdar incəsənət xadimi Məmməd Ələkbərovun Azərbaycan Bəstəkarlar İttifaqı Naxçıvan şöbəsinəki rolu izlənilmiş, pedaqoji fəaliyyəti işıqlandırılmışdır. Həmçininin bəstəkarın yazdığı musiqilər, onun Cəlil Məmmədquluzadə adına Naxçıvan Dövlət Musiqili Dram Teatrında tamaşaya qoyulan əsərlərə verdiyi musiqi tərtibatları da öz əksini tapmışdır.

Açar sözlər: Naxçıvan musiqi mühiti, tamaşa, bəstəkar, janr imkanları, Məmməd Ələkbərov.

Bəşər mədəniyyətini öz dəyərli inciləri ilə zənginləşdirən Azərbaycan qloballaşan dünya mədəniyyətinə sürətlə inteqrasiya etməkdədir. Tarixən formalaşmış milli-mənəvi dəyərlərimiz arasında musiqi sənəti özünəməxsus yer tutur. Son illər ölkəmizdə musiqi sənəti tarixinin öyrənilməsi, onun gələcək nəsillərə çatdırılması istiqamətində davamlı iş aparılır.

Yaradılmış muzeylərimiz bu sənət əsərlərinin saxlanılmasında və nəsillərdən-nəsillərə ötürülməsində çox əhəmiyyətli rol oynayır. Müasir mədəniyyətşünaslıq elmi musiqi sənətimizin tarixinin öyrənilməsinə onun gələcək inkişafının istiqamətləndirilməsinə öz töhfələrini verməkdədir. Musiqi sənətimizin tarixi kökləri çox qədim dövrlərə təsadüf edir. Bu baxımdan Naxçıvanda musiqi mədəniyyəti, bu qədim diyarın tarixi qədər qədimdir. Naxçıvan diyarında ta qədimdən həm xalq musiqisi, həm də klassik musiqi yanaşı şəkildə yayılmışdır. Azərbaycan torpağının gözəl bir guşəsi olan bu diyarda musiqi mədəniyyəti də heç bir dövrdə ictimai inkişafdən geri qalmamışdır. Naxçıvanda musiqi mədəniyyəti bir çox xalqlarda olduğu kimi məişət musiqisi, xalq şənlikləri və saray musiqisi ilə bağlı inkişaf yolu keçmişdir.

Naxçıvan musiqiçiləri yaratdıqları əsərlərdə dövrün ictimai-siyasi həyatını, məişətini, mədəniyyətini, tarixi hadisələri, xalq qəhrəmanlarını, onların göstərdikləri igidlikləri, doğma diyarın təbii gözəlliyini vəsf etməklə, istədikləri həqiqəti sehirlə musiqi dili vasitəsi ilə xalqa çatdırmışlar. Bu gün həmin musiqilərin tədqiqi, müxtəlif dövrlər haqqında məlumat verməklə, musiqinin nə dərəcədə güclü, füsunkar, sehirlə bir qüvvəyə malik olduğunu bir daha sübut edir. Naxçıvanın musiqi mədəniyyətini, musiqi xadimlərinin yaradıcılıqlarını tədqiq edərkən, aydın olur ki, XX əsrin 50-ci illərindən başlayaraq Naxçıvan Muxtar Respublikasında musiqi mədəniyyətinin inkişafında nəzərə çarpacaq dərəcədə mühüm irəliləyişlər olmuşdur. Həmin dövrlərdən başlayaraq Naxçıvanda bəstəkarlıq sənəti də inkişaf etməyə başlayır. Naxçıvan torpağı Azərbaycan musiqi mədəniyyətinin inkişafında böyük əməyi olan musiqiçilər də bəxş etmişdir. Naxçıvanda ilk musiqi məktəbinin məzunlarından olan Nəriman Məmmədov, Ramiz Mirişli, Məmməd Məmmədov, Məmməd Ələkbərov, Rəşid Məmmədov Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasında (indiki Bakı Musiqi Akademiyası) təhsillərini davam etdirmişdilər. Onlar Azərbaycan musiqi mədəniyyətinin inkişafında xüsusi rolu olan tanınmış bəstəkarlardır.

Naxçıvan Uşaq Musiqi Məktəbinin ilk məzunlarından olan Məmməd Ələkbərov 1925-ci il iyul ayının 8-də Naxçıvan şəhərində anadan olmuşdur. O, 1947-ci ildə Asəf Zeynallı adına Bakı şəhər Orta İxtisas Musiqi Məktəbinin (indiki Bakı Musiqi Kolleci) kamança ixtisası üzrə Xalq Çalğı Alətləri şöbəsinə daxil olur (1947-1951). Təhsilini bitirdikdən sonra o, Naxçıvana qayıdır və uşaq musiqi məktəbində pedaqoji fəaliyyətə başlayır. Naxçıvanın musiqi həyatı, insanların musiqiyə olan həvəsi, Məmməd Ələkbərovu tez bir zamanda musiqiçi kimi

şöhrətləndirir. Bu dövrdə Məmməd Ələkbərov “Əlincə qalası” (sözləri M. Həsəni), “Batabat yaylağı” (sözləri İ. Səfərli) adlı ilk mahnılarını yazır. Onun bu mahnıları Naxçıvanın musiqi aləminə istedadlı bir bəstəkarın gəlişindən xəbər verirdi.

Mahnı janrında lirik əsərlər yaradan Məmməd Ələkbərovun “Araz”, “Doğma Naxçıvan” mahnıları (1965), “İlk görüş”, “Ulduzlar”, “Tərgülün mahnısı”, “Biri sənən, biri mən” mahnıları isə Şövkət Ələkbərova, İlhamə Quliyeva, Elbrus Mehdiyev kimi məşhur müğənnilərin ifasında səslənir. Həmin mahnılar bu görkəmli müğənnilərin ifasında (1974) vala köçürülür (5, s. 58). 1958-ci ildə Məmməd Ələkbərov Naxçıvan Dövlət Mahnı və Rəqs Ansamblının (“Araz”) bədii rəhbəri və direktoru vəzifəsinə təyin edilir. Onun bu kollektivə rəhbərlik etməsi onu bir sıra maraqlı rəqslər və mahnılar yazmağa sövq edir. O, lirik mahnıların, skripka ilə fortepiano üçün pyeslərin, marş, suite, rəqs və s. əsərlərin müəllifidir. “Naxçıvan şəfəqləri”, “Şərur eskizləri” suitaları, “İki dostun rəqsi”, xor kollektivi üçün “Salamlar” (sözləri Ə. Qəmbərovundur), “İmtahana, ya görüşə getməli” (sözləri M.Əkbərindir), “Ana baxır barıdan” (sözləri İ.Səfərlinindir) mahnıları (2, s. 32) bu dövrdə yüksək sənətkarlıqla yazılan və uğurla ifa olunan əsərlərdəndir. O, yallıların və xalq mahnılarının nota salınması istiqamətində də fəaliyyət göstərmişdir. Bəstəkarın musiqişünas kimi fəaliyyəti diqqəti xüsusilə cəlb edir. 1963-cü ildə Şərur yallılarının və Naxçıvan el mahnılarının nota salınması, 1974-cü ildə isə tərtib olunması Məmməd Ələkbərovun Naxçıvan musiqi mədəniyyətinə verdiyi töhfələridir. “Naxçıvan təranələri” (1974) not məcmuəsinə Məmməd Ələkbərovun 14 mahnısı daxil edilmişdir. Məşhur müğənnilərdən Flora Kərimovanın, Gülağa Məmmədovun, Yaşar Səfərovun, Rauf Adıgözəlovun onun mahnılarını ifa etmələri bəstəkarı daha da şöhrətləndirir.

Məmməd Ələkbərov Azərbaycan Dövlət Dillər İnstitutunun (indiki Azərbaycan Pedaqoji Dillər Universiteti) rus dili və ədəbiyyat fakültəsini (1955-1958) bitirir. Qeyd etmək lazımdır ki, Məmməd Ələkbərov davamlı mütaliə ilə məşğul olan bir ziyalı idi. O daha çox dünya klassiklərinin əsərlərini oxuyurdu. Eyni zamanda Azərbaycanın dahi yazarlarından Nizami Gəncəvinin, Məhəmməd Fizulinin, Nəsiminin, Molla Pənah Vəqifin, Rəsul Rzanın əsərlərini də böyük zövqlə mütaliə etməsi, onun formalaşmasına imkan verirdi.

Məmməd Ələkbərov musiqi sahəsində də təhsilini davam etdirmişdir. O, Üzeyir Hacıbəyov adına Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasının (indiki Bakı Musiqi Akademiyası) Xalq Çalğı Alətləri şöbəsinin dirijorluq ixtisasının qiyabi şöbəsinə (1963-1968) bitirmişdir. Tanınmış bəstəkar eyni zamanda pedaqoji fəaliyyətini davam etdirməklə, bir-birinin ardınca gözəl əsərlər yazmışdır. O, istedadlı müğənni Yaşar Səfərovun, Səidə Məmmədovanın, dirijor və bəstəkar Münəvvər Əsgərovanın və naxçıvanlı bir çox istedadlı musiqi xadimlərinin müəllimi olmuşdur (4, s. 76).

1975-ci ildə Naxçıvan şəhərində Orta İxtisas Musiqi məktəbi açılır. Məktəbə dahi sənətkar Üzeyir Hacıbəyovun adı verilir. Bu məktəbin açılması muxtar respublikanın musiqi mədəniyyətində mühüm dönüş yaradır. Məktəbin nəzdində bir neçə musiqi kollektivləri yaradılır. Bu musiqi kollektivlərindən biri də “Nəqşi-cahan” vokal-instrumental ansamblı idi (5, s. 59). “Nəqşi-cahan” vokal-instrumental ansamblının repertuarında Azərbaycan xalq mahnıları, görkəmli Azərbaycan bəstəkarlarının əsərləri ilə yanaşı, Naxçıvanda yetişmiş bəstəkarların, Ramiz Mirişlinin, Nəriman Məmmədovun, Məmməd Məmmədovun, Nazim Quliyevin, o cümlədən Məmməd Ələkbərovun əsərləri də ifa olunurdu.

1976-cı ildə muxtar respublika rəhbərliyi Azərbaycan Bəstəkarlar İttifaqının Naxçıvan şöbəsinin açılması haqqında məsələ müzakirə edir. Muxtar respublika rəhbərliyinin irəli sürdüyü bu məsələ Azərbaycan Bəstəkarlar İttifaqının diqqətini cəlb edir və bununla əlaqədar ciddi tədbirlər müəyyənləşdirilir. Tədbirlərdən biri Naxçıvan bəstəkarlarının əsərlərindən ibarət konsert proqramının hazırlanması idi. Konsertdə hər bəstəkarın yaradıcılıq tərcümeyi-halı haqqında

söhbət getməli və onun əsərləri səslənməli idi. Həmin ildə bu məsələ ilə əlaqədar olaraq Azərbaycan Bəstəkarlar İttifaqının katibi görkəmli bəstəkar Rauf Hacıyev Naxçıvana gəlir. Naxçıvan bəstəkarlarının əsərlərindən ibarət konsertdə iştirak edir. Konsertdən sonra Rauf Hacıyev Məmməd Ələkbərovla görüşmüş, hər bir əsəri geniş təhlil etmiş, əsərlərin bir çoxu haqqında yekdil fikrə gəlinmişdir. Naxçıvanlı bəstəkarların yaradıcılıq fəaliyyətindən razı qalan görkəmli bəstəkar Rauf Hacıyev bir neçə gənc bəstəkarı Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasının bəstəkarlıq şöbəsində təhsil almaq üçün dəvət edir. Həmin görüşdə Rauf Hacıyev Naxçıvanda Bəstəkarlar İttifaqının açılmasını məqsədəuyğun hesab edir. 1978-ci ildə Azərbaycan Bəstəkarlar İttifaqının idarə heyəti Naxçıvanda səyyar plenum keçirir. Həmin plenumda Azərbaycan Bəstəkarlar İttifaqının Naxçıvan şöbəsinin yaradılmasına qərar verilir. Plenumun qərarına əsasən 1978-ci ilin əvvəllərində Naxçıvanda Azərbaycan Bəstəkarlar İttifaqının Naxçıvan şöbəsi (1, s. 65) yaradılır (Azərbaycan Bəstəkarlar İttifaqının Naxçıvan şöbəsi 1995-ci ildən Naxçıvan Bəstəkarlar Təşkilatı adlanır).

Azərbaycan Bəstəkarlar İttifaqının Naxçıvan şöbəsinin sədri vəzifəsinə sevilib-seçilən musiqiçilərindən olan Ramiz Mirişli (R. Mirişli Azərbaycan respublikasının xalq artisti, əməkdar incəsənət xadimi və görkəmli bəstəkar idi), məsul katib vəzifəsinə isə ictimai əsaslarla Naxçıvan MSSR əməkdar incəsənət xadimi, bəstəkar və pedaqoq Məmməd Ələkbərov təyin olunur (1, s. 48). Naxçıvan Bəstəkarları şöbəsinin yaradılmasından ruhlanan yerli bəstəkarlar yeni-yeni geniş həcmli əsərlər üzərində çalışmağa başlayırlar. Azərbaycan Bəstəkarlar İttifaqı Naxçıvan Şöbəsi fəaliyyətə başladıqdan sonra bir çox yeniliklər edilir. Təşkilatın üzvlərinin sayı artırılır. Məmməd Ələkbərovun təşəbbüsü və təşkilatçılığı ilə Naxçıvanda musiqi festivalları keçirilir, yüzlərcə gənc istedadlar üzə çıxarılır.

Məmməd Ələkbərov Nəbi Xəzrinin, Bəxtiyar Vahabzadənin, İslam Səfərlinin, Hüseyn Razinin, Hüseyn İbrahimovun, Zeynal Vəfanın, Kəmalə Ağayevanın, Müzəffər Nəsirlinin, Elmira Qasımovanın, Elman Həbibin və bir çox yazarların şeirlərinə mahnılar, romanslar bəstələyir. “Bəlkələr”, “Biri sənən, biri mən”, “Ayrılmaq olmaz”, “Durnalar”, “Araz”, “Ayrılıq”, “Hicran”, “Yolda”, “Qəzəl” və s. əsərlər bu qəbilədənir. Məmməd Ələkbərov bacarıqlı musiqişünas olmaqla yanaşı eyni zamanda mükəmməl bir publisist idi. Onun “Şərq qapısı”, “Azərbaycan gəncləri”, “Ədəbiyyat və İncəsənət” qəzetlərində onlarla publisist yazıları dərc olunmuşdur. Eyni zamanda Məmməd Ələkbərov “Şərur yallısı”, “Naxçıvan el havaları”, “Naxçıvan tərəneləri” məcmuələrinin müəllifidir.

Məmməd Ələkbərovun yaradıcılığında Cəlil Məmmədquluzadə adına Naxçıvan Dövlət Musiqili Dram Teatrındakı fəaliyyəti xüsusi mərhələ təşkil edir. O, 1953-cü ildən etibarən Cəlil Məmmədquluzadə adına Naxçıvan Dövlət Musiqili Dram Teatrında fəaliyyətini davam etdirir. Uzun illər Naxçıvan teatrında musiqi hissə rəhbəri vəzifəsində çalışmaq, teatrının səhnəsində tamaşaya qoyulan müxtəlif janrlarda yazılmış əsərlərə musiqi tərtibatı vermişdir. M. Təhmasibin “Bahar” (1952), A. Muxtarovun “Ailə namusu” (1953), İ. Əfəndiyevin “Atayevlər ailəsi” (1954), N. Qoqolun “Evlənmə” (1954), R. Taqorun “Qanq qızı” (1955), S. Əliyevin “İki oğul anası” (1957), Q. Besinin “Kərpic adam” (1962), K. Ağayevanın “Məhsəti” (1964), N. Hikmət və V. Tulyakovanın “Kor padşah” (1969), H. Fətullayevin “Vüqarlı gözəl” (1969), M. Tarverdiyevin “Qəmküsar” (1974), H. Razinin “Haray səsi” (1976), Ə. Əylislinin “Quşu uçan budaqlar” (1980) və s. tamaşalarının məftunedici musiqiləri bu gün də musiqisevərlərin yaddaşında yaşamaqdadır. Onun tamaşalara yazdığı musiqilər, əsərdə olan obrazların psixoloji və fəlsəfi mənasının açılmasında mühüm rol oynamış, eyni zamanda əsərin, bütövlükdə dramaturgiyamızın böyük musiqimizlə vəhdətdə təqdiminə xüsusi xidmət göstərmişdir. Bu musiqi əsərlərinin, suitaların dərin, psixoloji və fəlsəfi məzmunu və forma zənginliyi, kamera – instrumental əsərlərinin yeni formada musiqi vasitələri ilə təqdim etmə üsulları, mahnı və romanslarının melodikliyi, ritmik

xüsusiyyətləri dinləyicini dərin bir musiqi aləminə aparır. Heç də təsadüfi deyildir ki, onun tamaşalara yazdığı bir çox musiqi parçaları sonradan sərbəst, müstəqil şəkildə konsert salonlarında səslənmiş, populyarlaşmış, tamaşaçının böyük rəğbətini qazanmışdır (3, s. 658). Naxçıvan bəstəkarlıq məktəbinin nümayəndələrindən olan Məmməd Ələkbərov sadəcə Naxçıvanın musiqi mühitində deyil, Azərbaycan musiqi mədəniyyətində də mühüm xidmətlər göstərmişdir. Odur ki, bəstəkarın yaradıcılıq və pedaqoji fəaliyyəti dəfələrlə diplomlarla, fəxri fərmanlarla mükafatlandırılmışdır. Məmməd Ələkbərovun pedaqoji fəaliyyəti yüksək qiymətləndirilərək 1966-cı ildə ona Naxçıvan Muxtar Respublikasının əməkdar müəllimi, musiqi sahəsindəki xidmətlərinə görə 1980-ci ildə isə Naxçıvan Muxtar Respublikasının əməkdar incəsənət xadimi fəxri adlarına layiq görülür.

Naxçıvan musiqisinin inkişafında ömrünün sonuna qədər xidmət göstərən böyük pedaqoq Məmməd Ələkbərov 1984-cü ildə iyul ayının 13-də həyata vida etdi. Onun xatirəsi Naxçıvan musiqisevərlərinin qəlbində əbədi yaşayacaqdır. Bəstəkarın övladı, musiqişünas, sənətsünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru, pedaqoq Əqidə Ələkbərova atasının yolunu şərəflə davam etdirdi. Əqidə xanım 2012-ci ildə yaradıcılığının çiçəklənən dövründə qəflətən vəfat etdi. O, Azərbaycan Bəstəkarlar İttifaqı Naxçıvan Təşkilatının fəal üzvlərindən biri idi. Azərbaycan Respublikasının əməkdar incəsənət xadimi idi. Əqidə xanım Ələkbərova Naxçıvan Dövlət Universitetinin “İncəsənət” fakültəsində uzun müddət müəllimlik etmiş, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Naxçıvan Bölməsi İncəsənət, Dil və Ədəbiyyat İnstitutunun musiqi və teatr şöbəsinin müdiri vəzifəsində fəaliyyəti göstərmişdir. Bununla yanaşı Əqidə xanım həm Naxçıvan Dövlət Universitetində, həm də muxtar respublikada keçirilən dövlət tədbirlərində yaxından iştirak etmişdi. O, həm də yeni-yeni musiqi əsərləri yazmışdı. Azərbaycan Xalqının Ümummilli Lideri Heydər Əliyev haqqında silsilə mahnılar bəstələmişdi. Onun musiqi mədəniyyətimizin inkişaf yolları haqqındakı elmi məqalələri musiqisevərlərdə dərin maraq doğururdu.

Naxçıvan MSSR əməkdar müəllimi və muxtar respublikanın əməkdar incəsənət xadimi, bəstəkar Məmməd Ələkbərov muxtar respublikanın sənət tarixində sayılıb-seçilən sənətkarlardan olmuşdur. Bəstəkar Məmməd Ələkbərov Azərbaycan musiqi mədəniyyətinin inkişafına öz töhfəsini vermişdir. O, yaradıcılığında həmişə milli dəyərlərə arxalanır, soykökə söykənirdi. Bu mənada qədirbilən gənc musiqiçilər də bəstəkar Məmməd Ələkbərovun yaradıcılığından həmişə örnək götürəcəklər.

ƏDƏBİYYAT

1. Quliyev N. Naxçıvan musiqi mədəniyyəti tarixindən (XX əsr). Bakı: Elm, 1999, 137 s.
2. Məmmədov R. Naxçıvan şəhərinin tarixi oçerki. Bakı: Elm, 1977, 68 s.
3. Naxçıvan teatrının salnaməsi. Naxçıvan: Əcəmi, 2010, 734 s.
4. Rüstəmov S. Azərbaycan xalq mahnıları. Bakı: Işıq, 1982, 324 s.
5. Vəzirov C. Əliyeva İ. Sözlü nəğməli Naxçıvan. Bakı: Sabah, 2003, 140 s.

**AMEA Naxçıvan Bölməsinin doktorantı
e-mail: bektashi.nuray@gmail.com*

Nuray Bektashi

**THE ROLE OF MAMMAD ALAKBAROV IN THE DEVELOPMENT OF
NAKHCHIVAN MUSIC CULTURE**

In the article the author has learnt honored art worker Mammad Alakbarov's role in the Nakhchivan department of Azerbaijan Composers Union and his pedagogical activity. The same the music written by the composer, his musical settings given to the works performed on spectacles on the stage of Nakhchivan State Musical Dramatic Theatre named after Jalil Mammadguluzada are reflecting in the article.

Keywords: *Nakhchivan music environment, spectacle, composer, opportunity of the genre, Mammad Alakbarov*

Нурай Бекташи

**РОЛЬ МАМЕДА АЛЕКПЕРОВА В РАЗВИТИИ МУЗЫКАЛЬНОЙ
КУЛЬТУРЫ НАХИЧЕВАНА**

В статье исследуя роль заслуженного деятеля искусств, Мамеда Алекберова в Нахчыванском Отделе Союза Композиторов, освещено его педагогическая деятельность. Кроме того напоминает музыки композитора, его оригинальные произведения и музоформления в Нахчыванском Государственном Музыкально-драматическом Театре им. Джалила Мамедгулузаде.

Ключевые слова: *музыкальная среда Нахчывана, спектакль, композитор, жанровые возможности, Мамед Алекберов.*

(Sənətsünaslıq elmləri doktoru İnarə Məhərrəmovə tərəfindən təqdim edilmişdir)

Daxilolma: İlkin variant: 02.10.2020

Son variant: 04.12.2020